

Tefsirlerde Amellerin Karşılığının On Kat Verilmesi Meselesi: Tematik ve Problematik Bir İnceleme

The Issue of Giving the Reward of Deeds Tenfold in Tafsirs: A Thematic and Problematic Study

Muhammed Ersöz

Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Associate Professor, Selcuk University, Faculty of Islamic Knowledges, Department of Tafsir

Konya, Türkiye

muhammed.ersoz@selcuk.edu.tr orcid.org/0000-0002-7693-7428

Article Information/Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 26 July/Temmuz 2022

Accepted/Kabul Tarihi: 16 November/Kasım 2022

Published/Yayın Tarihi: 15 December/Aralık 2022

Pub Date Season/Yayın Sezonu: December/Aralık

Volume/Cilt: 26 **Issue/Sayı:** 2 **Pages/Sayfa:** 679-698

Cite as/Atıf: Ersöz, Muhammed. “Tefsirlerde Amellerin Karşılığının On Kat Verilmesi Meselesi: Tematik ve Problematik Bir İnceleme”. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi* 26/2 (Aralık 2022), 679-698. <https://doi.org/10.18505/cuid.1149220>

Ersöz, Muhammed. “The Issue of Giving the Reward of Deeds Tenfold in Tafsirs: A Thematic and Problematic Study”. *Cumhuriyet Theology Journal* 26/2 (December 2022), 679-698. <https://doi.org/10.18505/cuid.1149220>

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayınca: Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology/Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited./Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Muhammed Ersöz).

Telif Hakkı&Lisans/Copyright&License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

The Issue of Giving the Reward of Deeds Tenfold in Tafsir: A Thematic and Problematic Study

Abstract: It is stated in the Qur'an that there will be punishments and rewards for the deeds done. In addition, some details about the punishments and rewards to be given are given. While talking about punishment and reward, another issue that the Qur'an mentions is the issue of doubling of deeds. When the Qur'an is examined, two, ten, and seven hundred numbers are encountered as the coefficients for good deeds. As the coefficient that bad deeds will be doubled, either a solid or a double expression is encountered. In this study, I will try to determine the reasons for using the expression tenfold, how it is interpreted that a good deed is rewarded tenfold, and the place of tenfold reward in the interpretation of the verses about giving the reward of a good deed. In addition to these, I will touch on the differences in interpretations of this that have emerged. The connection of the subject with the concept of ru'yatullah and the claim that it would be unfair to give an absolute tenfold reward for each good deed gives a different dimension to the differences of interpretations. In other words, there are conflicts on this subject that can be considered as richness of interpretation and diversity, as well as conflicts in which theological principles are decisive. The fact that the issue of giving tenfold reward is handled in the context of justice and the distinction between sawāb-lutf shows that the theological paradigm difference is decisive in this conflict. In this study, I will deal with the issue that good deeds will be rewarded tenfold, both in terms of nature and problematic. The problematic aspect of this issue is which part of the tenfold reward is deserved and which part is the grace of Allah, and the difference in the nature of these two. In addition, the question of whether the additional rewards that will be given to the servants can be interpreted as seeing Allah instead of tenfold reward is the problematic aspect of our study. The rewarding of deeds tenfold and the continuous increase in this coefficient not only encourages people to increase their good deeds, but also provides the opportunity to make up for the sins they have committed. Because a person who knows that he will receive at least tenfold rewards for good deeds will turn to that deed. In addition, the message is given to a person who has committed a sin and who thinks that he will not be able to get rid of his sins, no matter how much his sin is, the good deeds done afterwards will be rewarded ten times and the sins will pass. When considered together with the verse "Will anyone else be destroyed except those who commit sin?", it can be interpreted that there is no excuse for anyone who deserves to be punished even though Allah gives tenfold rewards for a good deed, while emphasizing that the one who is punished is definitely not persecuted and deserves this punishment. As a result, while a good deed is rewarded tenfold, and evil is punished only once, Allah has done justice to those who do evil, and has shown his grace and bounty to those who do good. In many verses of the Qur'an, it is emphasized that the reward for good deeds will be multiplied, additional rewards will be given to the deserved reward, and righteous servants will be rewarded in the best way. On the other hand, it is revealed that an evil done will be repaid with the same amount, and if a sin is caused or pioneered, that sin will be punished with the same amount. Emphasizing that there will be no persecution after these are revealed, strengthens the interpretation that Allah's grace is valid in repaying good deeds, and that justice is valid in repaying evils. In addition, by expressing that there will be no persecution even though the rates are different, it is revealed that Allah will determine the spiritual level of the good done and that there is no need for worry for the servants in this regard.

Keywords: Tafsir, Qur'an, Reward, Sawāb, Ru'yatullah.

Tefsirlerde Amellerin Karşılığının On Kat Verilmesi Meselesi: Tematik ve Problematik Bir İnceleme

Öz: Kur'an'da, yapılan amellere karşılık ceza ve mükâfatlar olacağı bildirilmektedir. Bunun yanında verilecek olan ceza ve mükâfatlarla alakalı bazı detaylara yer verilmektedir. Ceza ve mükâfattan bahsederken Kur'an'ın değindiği bir konu da amellerin karşılıklarının katlanması konusudur. Kur'an incelendiğinde güzel amellerin katlanacağı katsayılara dair iki, on, yedi yüz rakamlarıyla karşılaştırılırken kötü amellerin katlanacağı katsayı olarak ya misli ya da iki kat ifadesine rastlanmaktadır. Çalışmamızda on kat ifadesinin kullanılmasının gerekçelerini, güzel bir amelin on katıyla mükâfatlandırılmasının nasıl yorumlandığını ve iyi amelin karşılığının verilmesine dair ayetlerin tefsirinde on katıyla mükâfat vermenin yerini tespit etmeye çalışacağız. Bunlara ilave olarak bu ayetin tefsirinde ortaya çıkmış yorum farklılıklarına değineceğiz. Konunun özellikle ru'yatullah konusuyla irtibatlandırılması ve amellerin karşılıklarının verilmesinde her amel için mutlak olarak on kat ecir verilmesinin adaletsizlik olacağı iddiası yorum farklılığına farklı bir boyut kazandırmaktadır. Yani bu konuyla alakalı ihtilaflar yorum zenginliği ve çeşitlilik sayılabilecek ihtilaflar olduğu gibi kelâmi prensiplerin belirleyici olduğu ihtilaflar da olmaktadır. On kat ecir verme konusunun özellikle adalet ve sevap-lütuf ayrımı bağlamında ele alınması kelâmi paradigma farklılığının bu ihtilafta belirleyici olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla çalışmamızda iyi amellerin ecrinin on kat olarak verileceği konusunun mahiyetini problematik açıdan ele alacağız. Bu konunun problematik yönü on kat mükâfatın hangi kısmının hak edilmiş olduğu ve hangi kısmının Allah'ın lütfu olduğu ve bu ikisinin mahiyetindeki farklılıktır. Bunun yanında kullara verilecek olan ilave ecirlerin on kat mükâfat yerine Allah'ın görülmesi olarak yorumlanıp yorumlanmayacağı konusu da çalışmamızın problematik tarafıdır. Amellerin on katıyla

mükâfatlandırılması ve bu katsayının sürekli artması insanı iyilikleri artırmaya teşvik etmesinin yanı sıra insana, işlediği günahları telâfi imkânı sağlamaktadır. Çünkü yapılan iyiliklere karşılık en az on kat sevap alacağını bilen bir insan o amele yönelecektir. Ayrıca günah işlemiş ve günahları altında ezilip kurtulamayacağını düşünen insana günahı ne kadar fazla olursa olsun sonrasında yapılan iyilikler on katıyla mükâfatlandırılarak günahları geçeceği mesajı verilmektedir. “Hiç günaha sapanlardan başkası helâk edilir mi?” ayetiyle birlikte düşünüldüğünde helak olan kimsenin kesinlikle zulme uğramadığı ve bu azabı kesin olarak hak ettiği vurgulanırken Allah bir iyiliğe on kat sevap vermesine rağmen helak olmayı hak eden kimse için bahane kalmadığı şeklinde yorumlanabilir. Netice itibarıyla bir iyiliğe on kat ecir verilirken kötülüğe bir kat ceza verilmesiyle Allah kötülük yapana adaletini gerçekleştirmiş, iyilik edene de lütfunu ve ikramını göstermiştir. Kur’an’ın birçok ayetinde güzel ve iyi amellere verilecek karşılığın katlanacağı, hak edilen mükâfata ilave ecirler verileceği ve sâlih kulların en iyi şekilde ödüllendirileceği vurgulanmaktadır. Buna karşılık yapılan bir kötülüğe misliyle karşılık verileceği, bir günaha vesile olunması veya öncülük edilmesi durumunda yine o günahın misliyle cezalandırılacağı ortaya konulmaktadır. Bunların ortaya konulmasından sonra zulmün olmayacağı vurgulanması iyiliklerin karşılığının verilmesinde Allah’ın lütfunun geçerli olduğu, kötülüklerin karşılığının verilmesinde ise adaletin geçerli olduğu yorumunu güçlü kılmaktadır. Ayrıca oranlar farklı olmasına rağmen zulüm olmayacağı ifade edilerek yapılan iyiliğin manevi seviyesini Allah’ın belirleyeceği ve bu konuda kullar için endişeye gerek olmadığı gerçeği ortaya konulmuş olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur’an, Mükâfat, Sevap, Rü’yetullah.

Giriş

Kur’an, insanın Allah’a kulluk yapmak için ve kimin daha güzel amel yapacağını denemesi için yaratıldığını vurgulamakta ve dünyada yaptığı bütün amellerin ceza ve mükâfat olarak mutlaka bir karşılığının olduğunu ortaya koymaktadır. İmtihan gereği olan ceza ve mükâfat insanın yaratılış amacına uygun yaşaması için ve kötü amellerden kaçınması için birer araç olarak karşımıza çıkmaktadır. Ceza ile inkâr edenler, samimiyetten uzak olan ve günah işleyenlerin korkutulması amaçlanırken mükâfat ile de iman edenlerin güzel amellere devam etmeleri, sabırlı olmaları ve güzel amelleri artırmaları amaçlanmaktadır. Kur’an’da insanın alacağı karşılık işlediği amele, o ameli işlemekteki niyetine, samimiyetine ve insanlara faydalı olup olmamasına göre farklılık göstermektedir.

Kur’an’da amellerin karşılığı verilirken karşılığın katlanarak verildiği ve bu sayısal ifadelerin bağlama göre değiştiği görülmektedir. Amellerin karşılıklarının verilmesinden bahseden ayetlerde cezalarla mükâfatların katsayılarının birbirinden farklı olması ve sayısal ifadelerin değişmesi bu konuyu önemli hale getirmektedir. Amellerin karşılıklarının verilmesi, cennet ve cehennemdeki ceza ve mükâfat ve amellerin ahiretteki durumlarıyla ilgili akademik çalışmalar yapılmış, amellerin on katıyla mükâfatlandırılması konusuna bu çalışmalarda kısaca değinilmiştir.¹ Ancak on kat mükâfat konusu spesifik olarak ele alınmamış ve problematik olarak incelenmemiştir. Dolayısıyla çalışmamız bu çalışmalara katkı sunar mahiyettedir.

Çalışmamızın konusu Kur’an’da geçen sayısal bir ifadeyle alakalıdır. Kur’an’da geçen sayısal ifadeleri ele alan bir çalışmada² sadece on sayısının gerçek bir sayıya mı yoksa kesretten kinâye bir kullanım mı olduğu noktasına değinilmiştir. Çalışmamızda bunlara ilave olarak ve bunlardan farklı olarak amellerin mükâfatlandırılması konusunda en alt sınır olarak on sayısının zikredilmesinin hikmetlerine ve bu konunun ilgili olduğu problematik konulara değinilecektir. Çalışmamızın başında öncelikle amellerin karşılıklarının katlanmasına ve hak edilenden fazlası verileceğine dair ifadelerle değinmek yerinde olacaktır.

1. Kur’an’da İyi Amellerin Karşılığının Katlanması

Kur’an’da iyi amellere karşılık verilirken hak edilen mükâfatın üzerinde bir karşılık verileceği vurgulanmaktadır. Bunların bazılarında katlanacak olan karşılık için sayısal bir ifade zikredilmezken bazılarında birbirinden farklı rakamlar zikredilmektedir. Herhangi bir sayısal ifade kullanılmayan ayetlerde farklı ifade şekilleriyle iyi amelin karşılığının fazlasıyla verileceğine dikkat çekilmektedir.

¹ Cafer Kaysıcı, *Kur’an’a Göre Mükâfat ve Ceza* (Konya: Hüner Yayınevi, 2006); Abdullah Namlı, “Nasslar Işığında Ahiret Mükâfatları”, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 81 (2020), 323-342.; Mehmet Ergün, “Kur’an’a Göre Amellerin Dünyadaki Karşılıkları”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Mart 2021), 145-173; Musa Bilgiz, “Kur’an’da Amellerin Değer Yönünden Değeri” *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2003), 129-158.

² Süleyman Gezer, “Kur’an’da Geçen Sayısal İfadeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler”, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2 (Aralık 2015), 477-492.

1.1. Sayısal İfade Kullanılmayan Ayetler

Güzel amellerin karşılığının fazlasıyla verileceğine dair ayetlerde insanın hak ettiği karşılığın katlanacağı ve mükâfatın artırılacağı vurgulanmaktadır. Örneğin “Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir”³ ayetinde bir iyiliğin katlanacağı ve büyük mükâfatların verileceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde “Sizi bize yaklaştıracak olan, ne servetiniz ne evlatlarınızdır. Ama iman edip dünya ve âhirete yararlı iş yapanlar başka, yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır ve onlar köşklere huzur ve güven içinde yaşayacaklar”⁴ ayetinde de iman edip imanın gereği amelleri yapanlara amellerinin katlanacağı ifade edilmektedir. Bu ayetlerde, “Kim Allah’a güzel (karşılık beklemeden) bir borç verirse Allah da bunu kat kat fazlasıyla öder. Daraltan da genişleten de Allah’tır ve O’na döndürüleceksiniz”⁵ ayetinde ve benzer ayetlerde⁶ Allah’a güzel bir borç veren kimselere de amellerinin karşılıklarının katlanacağı ifade edilmekte *يُضَاعَفُ* kelimesi kullanılmaktadır.

Kur’an’da iyi amellerin karşılıklarının katlanacağı hususu yapılan iyiliğin daha iyisiyle mükâfatlandırılacağına dair ifadelerle rastlanmaktadır. Nitekim “Kim (ilâhî huzura) iyilikle gelirse ona daha iyisi vardır”⁷ ayeti bunlardandır. Bu ayette yapılan bir iyilik için hak edilenden daha iyi bir karşılık alınacağı ifade edilmekte ve verilecek karşılık için *دَاخِرٌ* kelimesi kullanılmaktadır.

Kur’an’da iyi amellerin katlanacağı ve hak edilenden daha yüksek bir karşılık verileceğine dair ayetlerde bazen ilave mükâfatlar verileceği ifade edilmektedir. “Güzel yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır”⁸ ayetinde hak edilenden üzerinde verilecek mükâfat için *يُؤْتِيهِ* kelimesi kullanılmakta iken “Kim âhiret kazancını isterse onun bu kazancını arttırırız”⁹ ayetinde ise aynı kökten gelen *نُزِدْنَا* ifadesi kullanılmaktadır.

Bazı ayetlerde ise iyi amelin karşılığının daha güzeliyle verileceği ifade edilmektedir. Söz gelimi “Sizde bulunanlar tükenip gider, ama Allah’ın katındakiler kalıcıdır. Asla kuşkunuz olmasın ki, güçlülere göğüs gerenlerin ecirlerini, yapmış olduklarının daha da güzeliyle vereceğiz. Erkek olsun kadın olsun, kim inanmış bir insan olarak dünya ve âhirete yararlı işler yaparsa kesinlikle ona güzel bir hayat yaşatacağız ve böylelerinin ecirlerini de muhakkak surette yapmış olduklarının daha güzeliyle vereceğiz”¹⁰ ayetlerinde ve benzer ayetlerde¹¹ verilecek karşılık için *أَحْسَنُ* ifadesi kullanılmaktadır.

Bazı ayetlerde de güzel amellere sayısal ifade kullanılmaksızın sınırsız bir karşılık verileceği ifade edilmektedir. “De ki (Allah şöyle buyuruyor): “Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah’ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir”¹² ayetinde *بِغَيْرِ حِسَابٍ* ifadesiyle mükâfatın hak edilenden daha fazlasıyla karşılanacağı ifade edilmektedir.

Yapılan iyiliklerin karşılığının fazlasıyla verileceğinden bahseden ve bu karşılıklar için sayısal bir ifade zikredilmeyen ayetlerde hak edilenden üstünde bir mükâfatı anlatmak için mükâfatın katlanacağı, ziyade ecir verileceği, sınırsız lütuf verileceği ve daha güzeliyle mukabele edileceği gibi ifadeler kullanılmaktadır.

1.2. Sayısal İfade Kullanılan Ayetler

Kur’an ayetlerinin bazılarında da sayısal ifadeler zikredilerek karşılığın miktarı ortaya konulmaktadır. Bunlardan en fazla karşılaşılan karşılığın iki kat verileceğine dair ayetlerdir. “Mallarını Allah rızasını dileyerek ve içlerinden gelerek harcayanların misali ise tatlı bir yamaçta bulunan, üzerine bolca yağmur yağan, bu sebeple ürününü iki misli veren bir bahçedir; şayet sağanak yağmazsa incecik yağar.

³ en-Nisâ 4/40

⁴ Sebe 34/37.

⁵ el-Bakara 2/245.

⁶ el-Hadîd 57/11; el-Hadîd 57/18; et-Teğâbün 64/17.

⁷ en-Neml 27/89; el-Kasas 28/84.

⁸ Yunus 10/26.

⁹ eş-Şûrâ 42/20.

¹⁰ en-Nahl 16/96-97.

¹¹ et-Tevbe 9/121; en-Nûr 24/38; el-Ankebût 29/7; ez-Zümer 39/35.

¹² ez-Zümer 39/10.

Allah yapıp ettiklerinizi görmektir”¹³ ayetinde, yapılan infakın kişinin niyetine ve samimiyetine göre karşılık alacağına ve Allah’ın hoşnutluğunu arzularak bu ameli yapanlara karşılığının ikiye katlanacağına dair bir benzetme yapılmaktadır. Bu ifade edilirken de ضِعْفَيْن ifadesi kullanılmaktadır.

Kur’an ayetlerinde iyi amellerin karşılığının iki kat verileceğini ifade ayetlerde مَرَّتَيْنِ kelimesi de kullanılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber’in (s.a.v.) hanımlarının işledikleri iyi amellerin karşılıklarından bahseden “Sizden kim de Allah’a ve resulüne itaat eder, güzel işler yaparsa ona hak ettiği karşılığı iki kere veririz”¹⁴ ayetinde mükâfatın iki kere verileceği ifade edilmektedir. Aynı şekilde Ehl-i Kitap’tan olup Kur’an’a ve Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanan kimselerden bahseden “Bundan önce kendilerine kitap verdiğimiz kimseler (içinde öyleleri vardır ki) buna da iman ederler. Onlara Kur’an okunduğu zaman, ‘Ona iman ettik, şüphesiz o rabbimizden gelmiş gerçeğin kendisidir. Esasen biz bundan önce de rabbimize boyun eğmiştik’ derler. İşte (baskılara karşı) sabretmelerinden ötürü onlara mükâfatları iki defa verilecektir”¹⁵ ayetlerinde de iyiliğin karşılığının katlanacağı ifade edilirken مَرَّتَيْنِ kelimesi kullanılmaktadır.

Kur’an ayetlerinde iyi amellerin karşılığının iki kat verileceğini ifade ayetlerde kullanılan diğer bir kelime de كَمَلَيْنِ kelimesidir. “Ey iman edenler! Allah’a saygısızlıktan sakının ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin, aydınlığında yürüyeceğiniz bir nur lütfetsin ve sizi bağışlasın”¹⁶ ayetindeki bu kelime, iyi amele verilecek karşılık için kullanılmakta ve ayetin bağlamına göre bütün peygamberlerle birlikte Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanmanın bu şekilde mükâfatın iki defa hak edileceğini ortaya koymaktadır.

İyi amellerin karşılığının iki defa veya iki kat verileceğine dair ayetlerin yanı sıra çalışmamızın da konusu olduğu şekilde bir amelin karşılığının on katıyla mükâfatlandırılacağı ifade edilmektedir. Nitekim “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır; kim de kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar”¹⁷ ayeti iyilikle kötülüğünün karşılığının verilmesinde farklılık olduğunu ortaya koyarak iyilik için on kat ecir olduğunu söylemektedir.

İyi amellerin karşılığına on kat verilmesinin yanı sıra “Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkararak bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir”¹⁸ ayetinde Allah yolunda harcama yapma ameline her birinden yüz buğday tanesi çıkan yedi buğday başağına benzeterek bu sayıyı yedi yüze kadar çıkarmaktadır. Netice itibariyle yapılan güzel amellerin karşılıklarının katlanacağını ifade eden ve sayısal ifadeler kullanılan ayetlerde iki kat, on kat ve yedi yüz kat ifadeleri geçmektedir. Yapılan amelin mahiyetine ve kişinin samimiyetine göre bu rakamların değiştiği görülmektedir.

2. Kur’an’da Kötü Amellerin Karşılığı ve İkiye Katlanması

Kur’an’da kötü amellerin karşılığının verilmesinde vurgulanan temel nokta suçun şahsiliği ve günahın karşılığının zulmedilmeksizin tam karşılığının verileceğidir. “Kim kötülükle gelirse o sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar”¹⁹ ayetinde ve benzer ayetlerde²⁰ işlenen kötülüğün karşılığının tam olarak alınacağı ve ilave bir ceza olmayacağı ifade edilmektedir.

Kötülüğün misliyle cezalandırılmasının yanı sıra bir kötülüğe vesile olmak yani bir kimsenin kötülük yapmasına öncülük edip onu da günah işlemeye sevk etmek de aynı günahı işlemek gibi kabul edilmiş ve günahın bir mislinin de ilâve olarak o kişiye yükleneceği ifade edilmektedir. Nitekim “Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayâsızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır”²¹ ayetinde örneklik misyonu taşıyan peygamber hanımlarının yüz kızartıcı bir fiil işlemeleri durumunda cezalarının ikiye katlanacağı ifade edilmektedir. Aynı şekilde “Çevrenizdeki bedeviler içinde münafıklar var. Medine ahali içinde de ikiyüzlülüğü huy edinmiş olanlar var.

¹³ el-Bakara 2/265.

¹⁴ el-Ahzâb 33/31.

¹⁵ el-Kasas 28/52-54.

¹⁶ el-Hadîd 57/28.

¹⁷ el-En’âm 6/160.

¹⁸ el-Bakara 2/261.

¹⁹ el-En’âm 6/160.

²⁰ el-Kasas 28/84; Yunus 10/27; eş-Şûrâ 42/40; el-Mü’min (Gâfir) 40/40.

²¹ el-Ahzâb 33/30.

Sen onları bilmezsin; onları biz biliriz. Onları iki defa cezalandıracağız, ayrıca çok büyük bir azaba itilecekler”²² ayetinde de münafıkların iki defa cezalandırılacakları ifade edilmekte ve مَرَّتَيْنِ kelimesi kullanılmaktadır.

Kötülük işleyen kimselerin ahiret gününde kendilerini bu kötülüğe sevk eden kimselere olan tavırları kıyamet günü diyaloglarına da yansımıştır. Nitekim “Rabbimiz! Biz efendilerimizi ve büyüklerimizi dinledik, onlar da bizi yoldan saptırdılar. Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları ağır bir şekilde lânetle!”²³ ve “Ey rabbimiz! Bizi işte bunlar saptırdılar! Onun için onlara ateşten bir kat daha azap ver!” diyecekler. Allah da, ‘Zaten hepiniz için bir kat daha azap vardır, fakat siz bilmezsiniz’ diyecektir”²⁴ ayetleri bu diyaloglardan bahsetmektedir. Kıyamet gününde yoldan çıkardıkları kimselerin günahlarını yükleneciklerine dair “İnkârcılar müminlere, ‘Gelin bizim yolumuza uyun, günahınızı biz yüklenelim’ derler. Oysa onların hiçbir günahını gerçekten yüklenecik değillerdir; hakikatte onlar katıksız yalancılar. Onlar mutlaka kendi günah yükleriyle birlikte başka yükler de yüklenecikler”²⁵ ayeti de bunu ortaya koymaktadır. Bir kimsenin dalaletine veya günah işlemesine sebep olmak söz konusu kişinin günahının bir mislinin de yüklenilmesine sebep olmaktadır. Bundan dolayı Hz. Âdem’in oğulları arasında geçen bir diyalogda Hâbil’in Kâbil’e söylediği sözden bahseden “Ben diliyorum ki sen hem benim günahımı hem de kendi günahını yüklenesin, cehennemliklerden olasin!”²⁶ ayeti Hâbil’in işlediği bir günahı Kâbil’in yüklenmesi şeklinde değil Hâbil’i öldürmesi neticesinde hak edeceği günahla birlikte önceden işlediği günahlar bir araya gelerek cehennemlik olması şeklinde yorumlanmıştır.²⁷ Bunun sebebi Kâbil’in sebep olup da Hâbil’in işlemiş olduğu bir günah bulunmamasıdır. Durum böyle olunca ilgili ayet Kâbil’in yükleneyeceği günahın Allah’a isyan etme günahıyla birlikte Hâbil’i öldürme günahıdır.

Buradan hareketle Kur’an’da, günah işleyen ve işlediği günaha yeni bir boyut kazandıran kimselere, işledikleri kötü fiillerin günahına ilave olarak sebep oldukları ve çığır açtıkları yeni bir günah yolunun kötülüğü sebebiyle iki kat ceza ve azaba uğratılacaklarının vurgulandığı görülmektedir. Bu da kötülüklerin misliyle cezalandırılacağı gerçeğiyle çelişen bir durum değildir.

3. Güzel Amellerin On Katıyla Mükâfatlandırılmasının İlintili Olduğu Konular

Güzel amellerin on katıyla karşılığının verilmesi konusu on kat (عَشْرًا أَضْعَافًا) ifadesinin kullanılmasının sebepleri, amellerin karşılığının on katıyla verilmesinin niteliği, bunun kapsamına nelerin girdiği ve bu konuda müfessirler arasında meydana gelmiş olan ihtilafların arka planında yatan sebeplerin neler olduğu gibi konularla ilintilidir. Bunları başlıklar halinde ele almak yerinde olacaktır.

3.1. “On kat” İfadesinin Kullanılmasının Sebebine Dair Görüşler

Kur’an’da iyi amellerin karşılığının katlanması iyiliğin on misliyle mükâfatlandırılmasının genel bir ilahi ilke olduğundan bahsederken²⁸ niçin on misli (عَشْرًا أَضْعَافًا) ifadesinin tercih edildiği konusu önem arz etmektedir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) risâlet görevinden vazgeçmesi için amcası Ebu Tâlip aracılığıyla Ebû Cehil’in Hz. Peygamberle (s.a.v.) olan diyalogu bize bu konuda fikir vermektedir. Bu diyalogda Ebû Cehil ve beraberindekiler başta kendileri açısından uzlaşmacı bir tavır göstermişler, konuşmalarının güler yüzlü ve insafı bir diyalog olacağını Ebu Tâlip’e iletilmişlerdir. Onların Hz. Peygamber’den (s.a.v.) putlarına karşı tavrını yumuşatması ve kötü şeyler söylememesi karşılığında kendilerinin de Allah’a kötü sözler söylemeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber söyleyeceği kelime-i tevhit sözünün kavminin cennete girmelerini sağlayacağını, böylece bütün Araplara hâkim olacaklarını ve Arap olmayanların onlara karşı davranışlarının artık daha yumuşak olacağını söylemiştir. Hz. Peygamber’in (s.a.v.) bu ifadelerini sevindirici ve güzel bulan Ebû Cehil “O cümle neyse biz onu on misliyle söyleyelim” (لَعَطِينُكُمْ) (

²² et-Tevbe 9/101.

²³ el-Ahzâb 33/67-68.

²⁴ el-A’râf 7/38.

²⁵ el-Ankebût 29/13.

²⁶ el-Mâide 5/29.

²⁷ Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2000), 10/217.

²⁸ el-En’âm 6/160.

﴿وَعَشْرٌ أَثْمَانًا﴾ demiştir.²⁹ Bu cümlelerin kelime-i tevhit olduğunu anlayan müşrik grup Hz. Peygamber'e karşı üsluplarını sertleştirmiş ve ortamı terk etmişlerdir. Risâletin ilk yıllarında geçen bu diyalogda Ebû Cehil'e ait "O cümle neyse biz onu on misliyle söyleyelim" ifadesi bir şeyin on mislini yaparak karşılık vermenin bir iyi niyet göstergesi ve samimiyet olduğu görülmektedir. Ancak sonraki süreçte Ebû Cehil Hz. Peygamber'den (s.a.v.) yüz çevirip uzaklaşmıştır.

İyi amellerin on misliyle mükâfatlandırılması konusu rivayetlerde özellikle önceki toplumlara ağır gelen konuların hafifletilmesi ve son peygamberin ümmetine kolaylık sağlanması bağlamında geçmektedir. Nitekim Miraç gecesinde Hz. Peygamber'in (s.a.v.), ümmetine elli vakit namaz farz kıldığını söylediği zaman Hz. Musa'nın (a.s.), ümmetinin buna güç yetiremeyeceği yönündeki endişesi neticesinde bu hükmün hafifletilmesi istemesine ve nihayet beş vakte indiği zaman hafifletme talebini tekrar ettiği zaman Allah'ın "Hükümümü kesinleştirdim, kullarımın yükünü hafiflettim ve iyiliğin karşılığını on kat yaptım" ifadesi buna işaret etmektedir. İyiliğin on katıyla mükâfatlandırılması neticesinde ilk başta elli vakit olan namaz beş vakte düşürülmesine rağmen bu hüküm uyarınca beş vakit namaz elli vakte eşdeğer olmuştur.³⁰ Buradan hareketle "Kim Allah'ın kitabından bir harf okursa ona bir hasene vardır. Bir hasene ise on misliyle karşılığı verilir. 'Elif, lâm, mim' bir harftir demiyorum. Ancak 'elif' bir harftir, 'lâm' bir harftir ve 'mim' bir harftir"³¹ hadisinde bahsedildiği şekilde Kur'an'dan okunan her bir harf için on kat sevap verilmesinin gerekçesini beş vakit namazın elli vakit namaza denk olması olarak gösteren müfessirler de olmuştur.³²

Amellerin karşılıklarının katlanmasına dair rivayetlerin İsrâiloğulları'ndaki ağır uygulamalar ve cezalar bağlamında geçtiği görülmektedir. Örneğin Hz. Peygamber'in (s.a.v.) "Kim bir iyilik yapmaya niyetlenirse ama onu yapmazsa onun için bir iyilik yazılır. Eğer yaparsa on katı iyilik yazılır" şeklinde sözünü İsrâiloğulları'nın dönemindeki uygulamalardan bahsettiği bağlamda söylemiştir. Nitekim "İsrâiloğulları'nın keffaret biçimi bizim için de söz konusu olsa" diyen kimseye Hz. Peygamber (s.a.v.) "Bunu istemeyiz" demiştir. Devamında "İsrâiloğulları bir hata işledikleri zaman o hatanın ne olduğu kapılarına yazılıyordu. Böylece keffareti ödediği zaman dünyada bir rezillik olurken ödemediği zaman ahirette bir rezillik oluyordu. Beş vakit namaz ve Cuma namazları bunların arasındakiler için kefarettir" buyurmuştur.³³ Bunun yanı sıra "Cuma namazı kendisiyle sonraki Cuma arasındaki günahlara üç gün fazlasıyla kefarettir" hadisi Cuma namazının on katıyla mükâfatlandırılıp iki Cuma arası olan yedi günü ve üç gün daha ilaveyle on günlük bir günahın affedilmesine sebep kılınmıştır. Ebû Hureyre bunun "Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır"³⁴ ayetiyle bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.³⁵ Ayrıca Hz. Musa'nın "Levhelerde, içlerinden birisi bir iyilik yapmaya niyetlenirse ama onu yapmazsa onun için bir iyilik yazılır. Eğer yaparsa on katından yedi yüz katına kadar iyilik yazılır" şeklinde görüyorum. Bu ümmeti benim ümmetim kıl" şeklindeki talebine karşılık Cenâb-ı Allah'ın "Bu, Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ümmetidir" şeklindeki rivayet iyiliğin on katıyla mükâfatlandırılması ilkesinin önceki ümmetlerden ayrı olarak son peygamberin ümmetine özel bir uygulama olduğunu göstermektedir.³⁶ Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) amelleri üç grupta değerlendirip altıya ayırmıştır:

- 1- Kesin olarak bir sonucu gerektiren (vacip) kılan amellerdir.
 - a- Şirk işlemeyen Allah'a kavuşan kimse mutlaka cennete girecektir.
 - b- Müşrik olarak Allah'a kavuşan kimse mutlaka cehenneme girecektir.
- 2- Sevabı katlanan (mud'ife) iki amel şunlardır:
 - a- Bir müminin Allah yolunda yaptığı infak yedi yüz misliyle katlanır.
 - b- Bir müminin kendi ailesine yaptığı infak on misliyle katlanır

²⁹ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/35, 21/154; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an* (Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964), 15/150.

³⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm b. Ebî Sa'lebe et-Teymî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 1/105; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/333.

³¹ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa, *Sünenü't-Tirmizî*, Thk. Beşşâr Ma'rûf (Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), "Fedâilu'l-Kur'an", 16 (No. 2910); Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmî'l-Kur'an*, 1/7.

³² İsmail Hakkı Bursevî, *Râhu'l-beyân fi tefsîri'l-Kur'an* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 8/225.

³³ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 2/491.

³⁴ el-En'âm 6/160.

³⁵ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'an'i'l-azîm*, thk. Sâmi b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 3/380.

³⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 13/124.

3- Sevabı amelin kendisine eşit olan (misl) iki amel şunlardır:

a- Bir kulun bir iyiliğe niyet edip onu yapmamasıdır.

b- Bir kulun bir kötülük yapmasıdır.³⁷

Kur'an'da on sayısının mahiyetine ve dini hükümlerdeki yerine işaret eden önemli bir konu hacla alakalı bir hükümdür. Temettu' ve kırân haccı yapan kimse için Cenâb-ı Hak "Hacdan önce umre yapan kişi, gücünün elverdiği türden bir kurban kessin"³⁸ buyurarak hedy kurbanı kesmelerini gerekli tutmuştur. Ancak buna imkân bulamayanlar için de "Bulamayan ise hac sırasında üç gün, döndükten sonra da yedi gün tutmalıdır"³⁹ demiş ve oruç tutmaları gerektiğini söylemiştir. Bu ifadenin akabinde تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ /bu tam olarak ondur" denmesi küsuratın tamamlandığını göstermektedir. عَشْرَةٌ kelimesine كَامِلَةٌ kelimesinin sıfat olarak gelmesi bu hükme muhatap olan kimselerin sayıya özen göstermeleri noktasında bir vurgu olabileceği gibi on sayısının küsursuz ilk tam sayı olmasından dolayı on sayısından önceki rakamların gelebileceği en yüksek merteye olduğu için bu sayı tercih edilmiş olabilir.⁴⁰ Cuma namazının diğer cumaya kadar olan günahlara ilave olarak üç günlük günahlara keffaret olması ve yedi sayısına üç günlük bir ilaveyle sayının ona tamamlanması durumu gibi bu hükümde de sayı ona tamamlanmıştır. Hz. Musa'nın Medyen'e gittiğinde hayvanlarını sulamaya yardımda bulunduğu iki kızın yaşlı babalarıyla arasında geçen diyalogda çalışma sürelerini belirlerken yaşlı adamın Hz. Musa'ya söylemiş olduğu "Bana sekiz yıl çalışmana karşılık şu iki kızından birini seninle evlendirmek istiyorum. Eğer on yıla tamamlarsan bu da senin bileceğin bir şeydir"⁴¹ şeklindeki cümle on sayısının tam bir sayı olduğunu göstermektedir.

İyi amelin karşılığının on katıyla mükâfatlandırılmasıyla bazı şer'î hükümlerdeki sayısal değerler arasında bağlantı kuran müfessirler olmuştur. Örneğin Mâverdî (öl. 450/1058) Allah'ın insanlara mallarının onda birini (öşür) vermeyi emretmesi konusunda verilen onda birlik kısmın malın tamamını temsil ettiği için belirlenmiş olabileceğini söylemektedir. Bunun yanında Eyyâmü'l-bîyd olarak bilinen ve hicri olarak ayın 13, 14 ve 15'inci gecelerine tekabül eden ve ayın en parlak olduğu günlerde oruç tutulması tavsiye edilen hüküm de söz konusu üç günün ayın tamamını temsil ettiği ilkeden hareketle konulmuş olabileceğini söylemektedir.⁴² Aynı şekilde on kat ecir verme sözüne uygun olarak 30 günlük bir Ramazan orucuna ilaveten Ramazan ayından hemen sonra gelen Şevval ayında 6 günlük oruç tutulması sünneti buna uygun bir şekilde uygulanmış olmaktadır. Zira 30 günlük Ramazan ayı on katıyla üç yüz günlük bir oruç ecrine eşit iken altı günlük Şevval ayı orucu altmış günlük oruç ecrine eşit olmakta ve toplamda üç yüz altmış günlük ecirle bu sayı bir seneye tekabül etmektedir.⁴³

Bir amelin on katıyla mükâfatlandırılarak bir şeyin tamamına ulaşma fikrini anımsatan hükümlerden biri "Eğer sizden sabırlı yirmi kişi bulunursa inkâr edenlerden iki yüz kişiyi yener, sizden yüz kişi olursa bin kişiyi yener"⁴⁴ ayetindeki gerekçeyle cihada çıkmaktır. Yani ayette düşmanın onda biri bir kuvvetle zaferin mümkün olduğu ifade edilmektedir. Müşriklerin Kur'an'ı Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uydurduğu iddiasına karşılık Allah'ın "Yoksa 'Kur'an'ı kendisi uydurdu' mu diyolar? Sen de 'Eğer doğru söylüyorsanız Allah'tan başka çağırabildiğiniz herkesi yardıma çağırın da, siz de onun gibi uydurulmuş on süre getirin!' de"⁴⁵ ifadesinde geçen on sayısı öncelikle Kur'an'ın benzeri bir kitap yani Kur'an'ın tamamının benzerini getirme yönünde bir meydan okumanın⁴⁶ sonrasında inmiştir. İkinci aşamada on sure getirilmesi yönündeki meydan okumada Kur'an'ın yaklaşık onda birine tekabül eden bir kısmının benzerinin getirilmesi istenmiştir. Bu şekilde hükümdeki sorumluluk onda birine indirilirken benzeri on sure getirildiğinde Kur'an'ın tamamı getirilmiş gibi kabul edileceği anlaşılmaktadır. Sonraki aşamada ise on surenin de onda biri olan bir miktar ile meydan okunmuş ve bir sure

³⁷ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 12/279.

³⁸ el-Bakara 2/189.

³⁹ el-Bakara 2/196.

⁴⁰ Muhammed b. Muhammed b. Mustafa Ebüssuûd el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/206.

⁴¹ el-Kasas 28/27.

⁴² Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahmân (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/194.

⁴³ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 1/291.

⁴⁴ el-Enfâl 8/65.

⁴⁵ Hûd 11/13.

⁴⁶ "De ki: 'Yemin ederim, bu Kur'an'ın bir benzerini ortaya koymak için ins ve cin bir araya gelip birbirine destek olsa dahi onun benzerini ortaya koyamazlar.'" (el-İsrâ 17/88.)

getirilmesi istenmiştir.⁴⁷ Tehaddi ayetleri olarak bilinen bu ayetlerde her aşamada bir önceki meydan okumada istenen sayının onda bir oranıyla tekrar meydan okunması onda birlik bir oranın bütün karşısında bir yekûn teşkil etme oranının en küçüğü olarak yorumlanabilir.

Onda birlik bir oranın bir bütün karşısında dikkate değer en küçük oran olduğu şeklindeki kanaati güçlendiren bir ayet de “*Onlardan öncekiler de (ilâhî bildirimleri) yalan saymışlardı. Bunlar (şimdikiler) onlara verdiklerimizin onda birine bile ulaşamadılar*”⁴⁸ ayetidir. Bu ayette Allah’ın çağırısına uymama konusunda ısrar eden Mekkeli müşriklere daha önce helak edilen kavimler hatırlanmakta ve onların ulaştıkları güç ve imkânların onda birine bile kendilerinin ulaşmadıkları söylenmektedir. Sahip oldukları imkânların onları azaptan kurtarmadığı, onları kurtarmaya yetmeyen güç ve imkânlarının onda birine bile sahip olmayan Mekkeli müşriklere kurtulma ihtimallerinin hiçbir şekilde olmadığı mesajı bu yolla verilmiş olmaktadır.⁴⁹ Bu ayetin farklı bir yorumunu benimseyen Fahreddin er-Râzî’ye (öl. 606/1210) göre ayette kastedilen, daha önceki topluluklara verilen delil ve mucizelerin Hz. Peygamber (s.a.v.) aracılığıyla Mekkeli müşriklere verilen delil ve mucizelerin onda birine ulaşmadığı şeklindedir.⁵⁰ Bu durumda da Mekkeli müşriklere daha önceki toplulukların kendilerinin onda bir oranından daha az delil görmelerine rağmen inanmamaları sebebiyle helak edildikleri hatırlatılarak iman etmelerinin kesin olarak gerektiği vurgulanmış olmaktadır.

Muhammed Abduh (öl. 1905) amellerin on katıyla mükâfatlandırılmasının hikmetini “*Kim iyilik yaparsa ona on katı vardır; kim de kötülük yaparsa o sadece dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar*”⁵¹ ayetinin bağlamından yola çıkarak yorumlamaktadır. Buna göre En’âm 6/160. ayette bahsedilen bir iyiliğin on kat ecir, iman ve sâlih amel gibi iyiliklere ahirette verilecek karşılığın başlangıcı ve en alt sınırıdır. Bu ayetten önceki 151 ve 152. ayetlerde⁵² geçen hükümler yani on emirden bahsettikten ve İslam’ın emrettiği erdemli davranışları ve bunlara karşılık gelen kötülükleri anlattıktan sonra ahirette on emrin karşılığına uyumlu bir şekilde iyiliğin on katıyla ödüllendirileceği ortaya konulmuştur.⁵³

On sayısının tam sayı olması işârî yorumlara da yansımış ve bu sayısal ifadeler ona katlanarak tasavvuf geleneğindeki gönül mertebelerine göre amellerin karşılıklarının katsayıları belirlenmiştir. Buna göre sayıların birler, onlar, yüzler ve binler olmak üzere dört mertebesi vardır. İnsanın da nefis, kalp, ruh ve sır olmak üzere dört mertebesi vardır. Nefis mertebesindeki bir amel misliyle karşılık bulur. Kalp mertebesindeki bir amel on kat, ruh mertebesindeki amel yüz kat, sır mertebesindeki bir amel de bin kat karşılık bulabileceği gibi niyet samimiyeti ve temizliğine göre kat kat artırılabilir.⁵⁴ Bu yoruma gitmede güzel amelin on katıyla mükâfatlandırılması bir başlangıç kabul edilmiş ve yukarıya doğru 10’ar kat şeklinde yükselmiştir.

Kübrevî şeyhi ve müfessir olan Necmeddîn-i Dâye (öl. 654/1256) *Te’vilâtü’n-Necmiyye*’de “*On geceye yemin olsun ki*”⁵⁵ ayetindeki on geceyle amellerin on misliyle mükâfatlandırılması ayetindeki on sayısı arasında bağlantı kurmaktadır. Necmeddîn-i Dâye’ye göre on gece kalbe yerleştirilen ilahi cevherdir. Bu ilahi cevherde sekinet, hilm, tevazu, sabır, hikmet, feyz, gayra, izzet, himmet ve sebat olmak üzere on tane özellik bulunmaktadır.⁵⁶ Bir hasenenin işlenerek müminin kalbinin arzından patlayıp

⁴⁷ “*Kulumuza indirdiğimiz kitaptan dolayı bir şüphe içinde iseniz onun benzeri bir sûre de siz getirin, Allah’tan başka tapıklarınızı da yardıma çağırın; eğer iddianızda samimi iseniz!*” el-Bakara 2/23.

⁴⁸ Sebe 34/45.

⁴⁹ Mukâtil b. Süleyman, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullah Mahmûd Şehâte (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, ts.), 3/537; Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 19/301-303; Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-sünne*, 8/458.

⁵⁰ Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu’l-gayb* (Beirut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 1420), 25/214.

⁵¹ el-En’âm 6/160.

⁵² “*De ki: Gelin, rabbinizin size neleri haram kıldığını okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anne babaya iyilik edin. Fakirlik korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin; biz, sizin de onların da rızkını veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Haklı bir sebep olmadıkça Allah’ın yasakladığı cana kıymayın. İşte bunları Allah size emretti; umulur ki düşünüp anlarsınız. Rüşdüne erişinceye kadar yetimin malına, onun iyiliğine olmadıkça el sürmeyin. Ölçü ve tartıyı adaletle yapın. Biz herkese ancak gücünün yettiği kadarını yükleriz. Söz söylediğiniz zaman, yakınlarınız hakkında bile olsa, adaletli olun. Allah’a verdiğiniz sözünüzü eksiksiz yerine getirin. İşte düşünüp öğüt alınız diye Allah size bunları emretti.*”

⁵³ Muhammed Abduh-Reşid Rıza, Muhammed b. Ali, *Tefsîru’l-menâr* (Kahire: el-Hey’etü’l-Mısriyye’l-Âmme lil-Kitâb, 1990), 8/205.

⁵⁴ Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A’rec en-Nîsâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân ve regâibü’l-furkân*, thk. Zekerîya ‘Umeyrât (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1416), 3/196; Bursevî, *Ruhu’l-beyân*, 3/128.

⁵⁵ el-Fecr 89/2.

⁵⁶ Ebû Bekr Necmüddîn-i Dâye Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî, *et-Te’vilâtü’n-Necmiyye fi’t-tefsîri’l-işâri’s-sûfi* (Beirut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1971), 6/308.

fişkırmasına “وَالْفَجْرِ/ve'l-fecr”⁵⁷; “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır”⁵⁸ sözüyle işaret edilen on iyiliğe de “وَيَالِ عِشْرِ/veleyâlin ‘aşr”⁵⁹ ayetine işaret etmektedir. Bu şekilde Allah bir iyiliğin bir kat sayısı seviyesi halinden çıkmasının gündüz vakti yapılan ameli yapmakla değil gaybı bilen Allah tarafından ilahi bir ilhamla mümkün olduğu için onu gece olarak isimlendirmiştir.⁶⁰

Hadislerde geçen bazı sayısal ifadelerde de on (10) sayısının ve katlarının etkisi görülmektedir. Örneğin bir rivayette Hz. Peygamber’e (s.a.v.) bazı yoksul muhacirlerin “Zenginler üstün dereceleri ve kalıcı nimetleri alıp götürdüler, onlar da bizim gibi namaz kılıyor, cihat ve infak ediyorlar; biz ise bunları yapamıyoruz” demeleri üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) “Sizden öncekilerin mertebelerine ulaşabileceğiniz, sonrakilerin önüne geçebileceğiniz ve sizin yaptıklarınızı yapmadıkları sürece kimsenin sizden daha faziletli olamayacağı bir şeyi öğreteyim mi?” dedikten sonra “Her namazın sonunda on kere sübhânullâh, on kere elhamdülillâh ve on kere Allâhü ekber deyin” buyurmuştur.⁶¹ Başka bir rivayette ise Hz. Peygamber (s.a.v.) “Her namazdan sonra kim 33 defa sübhânullâh, 33 defa elhamdülillâh, 33 defa Allâhü ekber der, yüze tamamlamak için de “lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” derse, günahları deniz köpüğü kadar olsa bile affedilir”⁶² buyurmuştur. İsmail Hakkı Bursevî (öl. 1137/1725) rivayetleri değerlendirirken namaz, cihat ve infak üçlüsüne karşılık tespih, tahmîd ve tekbir üçlüsünün geldiğini ve on sayısının zikredilmesinde “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır”⁶³ ayetinin sırrının gözetildiğini söylemektedir. Her 10 sayısı 10'a katlandığı zaman bu sayı esmâü'l-hüsna'dan (99) bir fazlayla 100'e çıkmıştır ve toplamda 300 olmaktadır. Ancak Hz. Peygamber toplam ecrin 1000 sayısına ulaşmayı istemiş ve onar tane olan tespih, tahmîd ve tekbirleri 33'e çıkararak yaparak 99'a ve sonuna “lâ ilâhe illallahü vahdehü lâ şerîke leh, lehü'l-mülkü ve lehü'l-hamdü ve hüve alâ külli şey'in kadîr” sözünü ilave ederek bu sayıyı 100'e çıkarmış ve on katıyla birlikte bu sayıyı bine tamamlamıştır.⁶⁴ Amellerin karşılığının ahirette on katıyla verileceği hakikati sünnetteki uygulamalara etki etmiş ve ibadetlerdeki sayıların belirlenmesinde etkisi görülmektedir.

Kur'an'da geçen mübalağa sayılarının belirlenmesi konusunda mükâfatın on katıyla verileceği gerçeğinden hareket edilerek görüş bildiren müfessirler olmuştur. Örneğin “Onların başışlanması için Allah'a ister dua et ister etme; onların affedilmesi için yetmiş kere de dua etsen Allah onları başışlamayacaktır. Çünkü onlar Allah ve resulünü inkâr etmişlerdir”⁶⁵ ayetinde geçen yetmiş sayısının belirlenmesinde bunu görmek mümkündür. Bu görüşe göre yedi sayısı şerefli bir sayıdır. Çünkü göklerin, yerlerin, denizlerin, bölgelerin, dönen yıldızların, organların ve haftanın günlerinin sayısı hep yedir. Yedi sayısının on katı alınarak yetmiş sayısı elde edilmiş ve bu ayette kullanılmıştır.⁶⁶

Bu bağlamda zikrettiğimiz görüşler müfessirlerin tefsir yaparken benimsedikleri metotlara ve kişisel tercihlerine göre değişmektedir. Söz konusu sayısal verilerin Kur'an'da zikredilmesinin hikmetlerine dair görüşler ortaya konurken amellerin on katıyla mükâfatlandırılmasına dair ayetin etkisi açıkça görülmektedir.

3.2. İyiliğin On Katıyla Mükâfatlandırılmasının Yorumuna Dair

Yapılan iyiliklerin on katıyla mükâfatlandırılacağından bahseden “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır”⁶⁷ ayeti müfessirler tarafından farklı şekilde yorumlanmıştır. Ayrıca tefsirlerde Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri bağlamında ahirette verileceği söylenen mükâfattan ve mükâfatlandırma biçimlerinden bahseden ayetlerin tefsiri olarak zikredilirken de farklı görüşler dile

⁵⁷ el-Fecr 89/1.

⁵⁸ el-En'âm 6/160.

⁵⁹ el-Fecr 89/2.

⁶⁰ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 10/421.

⁶¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi'u's-şâhîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001), “ez-Zikru ba'de's-Salât”, 3 (No. 843).

⁶² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim b. el-Câmi'u's-şâhîh, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: y.y., 1374-75/1955-56), “Mesâcid”, 146.

⁶³ el-En'âm 6/160.

⁶⁴ Bursevî, *Ruhu'l-beyân*, 9/141.

⁶⁵ et-Tevbe 9/80.

⁶⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Dimeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414), 2/441; Nisâbü'rî, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân*, 3/511.

⁶⁷ el-En'âm 6/160.

getirilmiştir. Yani amellerin on katıyla mükâfatlandırılacağından bahseden ayetin tefsirinde ihtilaf edildiği gibi Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri bağlamında bu ayetin hangi ayetin tefsiri sadedinde geldiği konusunda da ihtilaf edilmiştir.

Söz konusu ayette geçen “مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ / Kim bir iyilik getirirse” ifadesi *kim bir iyilik yaparsa* anlamına gelmektedir. *İyilikle gelen kimse* ve *iyilik getiren kimse* ifadesi odun kesmek ve avlanmak gibi çeşitli şekillerde rızık arama amacıyla çıkıp odun veya av gibi amaçladığı şeyi elde edip ailesine getiren kimseye benzetilmiştir.⁶⁸ “*Kim iyilik yaparsa ona on katı vardır*”⁶⁹ ayetinde geçen “جَاءَ بِالْحَسَنَةِ/amelle geldi” ifadesi bu fiili işleyen kimsenin kazandığı bu iyiliği sonuna kadar koruması ve zayi etmemesi gerektiği durumuna işaret etmektedir.⁷⁰ Yani kişinin kazandığı bu iyiliğin amel defterinden silinmesine sebep olacak davranışlardan uzak durması ve hesap zamanına kadar bu iyiliğin kalıcı olmasını sağlaması şartıyla on kat sevabı elde edebilecektir. Dolayısıyla bu kullanım amellerin, kişinin son durumuna göre değerlendirildiği gerçeğine işaret etmektedir.⁷¹

Bu ayet Mekke'de nazil olmuştur. Nitekim Mücâhid'den (öl. 103/721) nakledilen “Amellerin karşılıklarının katlanması ‘Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır’⁷² ayetinde olduğu gibidir. Sonra Medine’de ‘Mallarını Allah yolunda harcayanların örneği, her başağında yüz tanenin bulunduğu yedi adet başak çıkararak bir tohum tanesi gibidir. Allah dilediğine katlayarak verir’⁷³ ayeti indi ve bundan sonra bütün sâlih amellerde bir iyilik yedi yüz kat oldu”⁷⁴ rivayeti amellerin on katıyla mükâfatlandırılmasına dair ayetin daha önce indiğini ortaya koymaktadır. Bunun yanında “Bu ayet Arap bedeviler hakkında indi. Bir adam da ‘Peki muhacirler için ne var?’ deyince o da bunun daha büyüğü: ‘سِنَّةٌ يُضَاعَفُهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ أَجْرًا عَظِيمًا’ ‘Şüphesiz ki Allah zerre kadar haksızlık etmez; o zerre, bir iyilik ise onu katlar, kendi katından da büyük mükâfat verir’⁷⁵ ayetidir” dedi” rivayeti de işlenen amellerin daha nitelikli hale gelmesiyle amellerin mükâfatlarının da daha fazla katlanacağını ifade etmektedir.⁷⁶

Taberî (öl. 310/923) el-En’âm 6/160 ayetinin geçtiği bağlamdan yola çıkarak bir yoruma gitmektedir. Buna göre önceki ayette “Dinlerini bölüp gruplara ayrılanlar var ya, senin onlarla hiçbir alâkan yoktur. Onların işi ancak Allah’a kalmıştır. Sonra Allah onlara yaptıklarını bildirecektir”⁷⁷ buyrulduğu için bağlam dinlerini parçalayanlar kimselerin durumlarıdır.⁷⁸ Yani ayette dinleri konusunda samimiyet içerisinde olmayıp dini anlayışlarındaki bütünlük bozulmuş kimselerden bahsedilmektedir. İşte bu bağlamda iyilik (hasene), iman ve tevhid sözü; kötülük (seyyie) ise şirk ve küfür olmaktadır. Buradan hareketle de ilk bahsedilen kimseler Arap bedevilerdir ve ecirleri on katıyla mükâfatlandırılırken muhacirler ise yedi yüz kat ecir almaktadır.⁷⁹

Rebî b. Enes’ten (öl. 140/757) gelen “Kim hicret üzerine Hz. Peygamber’e biat ederse, Medine’de ona bağlanırsa ve onun izni olmadan başkasını yoluna gitmezse iyilik yedi yüz kat olur. İslam üzerine biat ederse iyilik on kat olur”⁸⁰ şeklindeki rivayet on kat iyiliği elde etmenin başlıca şartının İslam’a girmiş olmak olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim genel manada iyiliğe on kat ecir verilmesi ve bunun alt sınır olduğuna dair bahsettiğimiz rivayetler bu rivayetleri desteklemektedir.⁸¹ Bunlara ilave olarak kişinin ameli işlemesindeki samimiyetine, kişinin manevi seviyesine ve yaptığı iyiliğin yerindeliliğine göre bu sayı daha da yukarı gidecektir. “İsra gecesi Cennet’in kapısı üzerinde ‘Sadaka on katıyla, borç verme (karz) on sekiz katıyladır’ şeklinde yazılı olduğunu gördüm ve Cibril’e ‘Borç verme neden sadakadan üstündür?’ diye sordum. O da ‘Çünkü sadaka isteyen kimse imkânı olduğu halde isteyebilir.

⁶⁸ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru’t-tahrîr ve’t-tenvîr* (Tunus: Dâru Sehnûn li’n-Neşr ve’t-Tevzî’, ts.), 18/196-197.

⁶⁹ el-En’âm 6/160.

⁷⁰ Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehli’s-Sünne* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2005), 2/115.

⁷¹ Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî, *el-Bahru’l-muhîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1420), 4/702.

⁷² el-En’âm 6/160.

⁷³ el-Bakara 2/261.

⁷⁴ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, 2/764.

⁷⁵ en-Nisâ 4/40

⁷⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 8/367; İbn Atıyye Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâtî el-Endelüsî, *el-Muharraru’l-vecîz fi tefsiri’l-kitâbi’l-azîz*, Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru’l- Kütübi’l-İlmiyye, 1422), 2/368.

⁷⁷ el-En’âm 6/159.

⁷⁸ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/274; İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 2/368.

⁷⁹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/274-281.

⁸⁰ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 5/514.

⁸¹ Nîsâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân ve regâibü’l-furkân*, 2/232.

Ancak borç isteyen sadece ihtiyaçtan dolayı ister' dedi"⁸² şeklindeki rivayet özellikle sosyal ilişkiler kapsamındaki amellerin ihlas ve samimiyetin yanında işlevselliğinin ve yerindeliliğinin de mükâfatlandırılmaya olan etkisini ortaya koymaktadır.

Endülüslü müfessir Kurtubî (öl. 671/1273) amellerin karşılıklarının verilmesinde üç aşamadan bahsetmektedir. Bunun ilki el-En'âm 6/160'da bahsedildiği üzere amelin karşılığının on kat olmasıdır. İkincisi ise el-Bakara 2/261'de bahsedildiği üzere Allah yolunda infak edenleri bunların üzerinde bir ecirle yani yedi yüz katla mükâfatlandırılmasıdır. Bu aşamaların üçüncüsü olan "إِنَّمَا" "يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَجْرُهُمْ بِعَدْرِ حِسَابٍ" "De ki (Allah şöyle buyuruyor): "Ey inanan kullarım! Rabbinize karşı gelmekten sakının. Bu dünyada iyilik yapanlar iyilik bulacaklardır. Allah'ın arzı geniştir. Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir"⁸³ ayetinde sabredenlerin mükâfatı hesapsız olarak belirlenmiş yani sabrın karşılığına yönelik sayısal bir ifade zikredilmemiştir. Sabır karşılığında herhangi bir sayısal ifade zikredilmediği için ve söz konusu kimselerin özelliklerinin sabır olup sabrın sembolü olan oruç ibadeti gizli bir ibadet olduğu için bu ayetle irtibatlandırılmıştır.⁸⁴

İyi amellerin karşılığının on kat verileceğine dair bu genel ilke amellerin karşılığının verileceğinden bahseden ayetleri açıklayıcı bir ilke olarak da kabul edilmiş ve bazı ayetlerin tefsiri olarak zikredilmiştir. Örneğin "وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ" "Allah'ın hoşnutluğunu isteyerek verdiğiniz zekâta gelince, işte kat kat arttıranlar onu verenlerdir"⁸⁵ ayetinde kat kat arttıranlar ifadesi yorumlanırken zekâtını verdiği malın bereketleneceği ve gerçekte malın eksilmeyeceği yorumu yapılırken bu kimselerin yaptıkları iyiliğin on katıyla mükâfatlandırılacağı yorumu da yapılmıştır.⁸⁶ Genel itibarıyla Kur'an'da amellerin katlanmasına dair geçen ayetlerde katlamanın mahiyetine dair el-En'âm 6/160 ayetinden yola çıkılarak mükâfatın on katına çıkarılacağı yorumuna gidilmiştir.⁸⁷ "Yaptıklarına karşılık onlara kat kat fazlası mükâfat vardır"⁸⁸ ayetinde geçen الضَّعْفِ ifadesiyle kastedilenin on kat ecir olduğu şeklinde yorumlanmıştır.⁸⁹ İlk dönem dilcilerden Zeccâc (öl. 311/923) bunu on kat sevap olarak açıklamıştır.⁹⁰ Bunun yanında on kattan başlayarak yedi yüze kata kadar karşılık verileceği de söylenmiştir.⁹¹

"Bende söz değişmez ve ben asla kullara zulmetmem"⁹² ayetinde geçen değişmez sözün (الْقَوْلُ) ne olduğu konusunda müfessirler farklı düşünceler ortaya koymuşlardır. Tabii müfessirlerinden Katâde (öl. 117/735) değişmez sözün bir iyiliğe karşılık on sevap verilmesi ve beş vakit namaza elli vakit sevabı verileceğine dair söz olduğunu söylemiştir.⁹³ Birçok müfessir de bu sözün el-En'âm 6/160 ayetinde geçen amellerin karşılığının on kat verilmesi sözü olduğunu söylemiştir.⁹⁴

Kur'an'da amellerin karşılığının verilmesinden bahseden ayetlerde verilecek karşılık için fazla ve ziyade olarak bahsedilen ecir için on kat ecir verileceği yorumu yapılmıştır. Örneğin "Güzel işler yapanlara daha güzeli, bir de fazlası vardır"⁹⁵ ayetinde geçen زيادة kelimesi on kat ecir olarak yorumlanırken⁹⁶ "Orada istedikleri her şey onlarındır, üstelik katımızda fazlası da vardır"⁹⁷ ayetindeki مَزِيدٌ kelimesi on kat ecir olarak yorumlanmıştır.⁹⁸ Bunun yanında mükâfatın en güzel şekilde verileceğinden bahseden ayetlerde⁹⁹ geçen

⁸² Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 3/240; Tâhir b. Âşûr, *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*, 2/482.

⁸³ ez-Zümer 39/10.

⁸⁴ Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/372.

⁸⁵ er-Rûm 30/39.

⁸⁶ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 4/317.

⁸⁷ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/472; 6/27.

⁸⁸ Sebe 34/37.

⁸⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/453.

⁹⁰ İbare şu şekildedir: "فَأُولَٰئِكَ لَمْ يَجْزِ الضَّعْفُ الَّذِي أُعْلَمْنَاكُمْ مَقْدَارُهُ، وَهُوَ قَوْلُهُ: (مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَثْمَالِهَا)". Ebû İshak İbrahim ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve irâbüh*, (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988), 4/255.

⁹¹ Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 8/555.

⁹² Kâf 50/29.

⁹³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/352.

⁹⁴ Zeccâc, *Meâni'l-Kur'an ve irâbüh*, 5/46; Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 17/333; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, 17/17.

⁹⁵ Yunus 10/26.

⁹⁶ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/70.

⁹⁷ Kâf 50/35.

⁹⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân*, 15/70; Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 5/354; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhîr*, 9/540.

⁹⁹ et-Tevbe 9/121; en-Nahl 16/96-97; en-Nûr 24/38; el-Ankebût 29/7; ez-Zümer 39/35.

أحسن kelimesi on kat sevaba yorumlanmıştır.¹⁰⁰ Ayrıca “Rabbinizden mağfiret dileyin, sonra O’na tövbe edin. Allah da sizi belirlenmiş bir süreye kadar dünya nimetlerinden güzelce yararlandırın ve her fazilet sahibine lütfundan versin”¹⁰¹ ayetinin tefsirinde “وَيُؤْتِكُمْ لِي ذِي فَضْلٍ” (her fazilet sahibine lütfundan versin) ifadesini on kat karşılık vaadi olarak açıklanmıştır.¹⁰²

On katıyla mükâfatlandırılma ile yorumlanan ayetlerden biri de “Erkeklerin de kazandıklarından payları var, kadınların da kazandıklarından payları vardır”¹⁰³ ayetinde geçen نُصِيبُ kelimesi, kadın erkek fark etmeksizin herkese yaptığı iyiliğin on katı olduğu şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁴ Bunun yanında “Mal ve çocuklarınızın sizin için birer imtihan olduğunu ve büyük mükâfatın Allah katında bulunduğunu bilin”¹⁰⁵ ayetinde geçen ve büyük mükâfat anlamına gelen أَجْرٌ عَظِيمٌ ifadesi on kat sevap olarak yorumlanmıştır.¹⁰⁶ “Eğer Allah’a ve Peygamberine itaat ederseniz, yaptıklarınızın (sevaplarınızın)dan hiçbir şeyi eksiltmez” ayetindeki لَا يَنْقُصُكُمْ/eksiltmez” ifadesinden kastın on kat sevabın eksiltilmeyeceği söylenmiştir.¹⁰⁷ Aynı şekilde “Allah yolunda harcadığınız her şeyin karşılığı, zerrece haksızlığa uğratılmadan size tastamam ödenecektir”¹⁰⁸ ayetinde tam olarak karşılığın ödeneceği ifadesi de on kattan yedi kata hatta daha fazlasıyla mükâfatlandırılacağına yorumlanmıştır.¹⁰⁹ Genel itibarıyla kıyamet günü hesap görüldüğünde zulüm olmayacağı ve karşılığın tam olarak ödeneceğinden bahseden ayetler on kat ecir verilmesi şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁰ Bundan dolayı “İnsana ancak çalıştığının karşılığı vardır”¹¹¹ ayetiyle on kat ecir karşılığı verileceği hakikatiyle çelişmemektedir.¹¹²

Amellerin on kattan başlayarak farklı oranlarda katlanması kişilerin ihlaslarının farklılığına işaret etmektedir. Nitekim fakirin infak ettiği gümüş para olan dirhem, zenginın infak ettiği altın para olan dinarından üstün olabilmektedir.¹¹³ Böylece bir ameli yapmak için imkânların kişiden kişiye değişmesi durumundan kaynaklanan mağduriyetlerin de önüne geçilmiştir. Maddi durumu iyi olmayan bir kimsenin yaptığı infakın ecir katsayısı yüksek tutularak zengin olup daha fazla miktarda infak eden kimsenin eciri ondan daha fazla olabilmektedir.

Amellerin karşılığının katlanması kulların dünya ve ahiret dengesini sağlamasına katkı sağlamaktadır. Nitekim Allah’a kulluk noktasında oldukça hassas olan, bütün günlerini oruçla geçirmeye yemin eden, böylece hem kendini ağır yükün altına sokan hem de dünyevi işlerinden uzak kalıp üzerinde hakkı bulunan kimselere yeterince ilgi gösteremeyen kişiye Hz. Peygamber (s.a.v.) buna güç yetiremeyeceğini, ayda üç gün oruç tutmasını tavsiye ederek amellerine karşılık on kat sevap alacağını söylemiştir.¹¹⁴ Böylece gündelik hayata daha kolay entegre olması sağlanırken dünyalık işe ayrılan vakti boş geçmiş ve telâfi edilemeyen fırsat olarak görülmesinin önüne geçilmiştir.

On kat ecir verileceği mesajı fiiliyata geçirilmiş olan ibadet ve davranışlar için söz konusudur. Ayrıca bu mesaj istenip de yapılamayan fiiller için, zihinden geçtiği halde yapılmayan kötü fiiller için de mükâfat verileceği anlamını içinde barındırmaktadır.¹¹⁵ Böylece haram yola başvurulmadan helal yoldan giderilen ihtiyaçlar için de mükâfat verileceği mesajı muhataba iletilmiş olmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) eşyle birlikte olan kimseye sadaka sevabı alacağını söylemiştir. Bu

¹⁰⁰ Mâverdi, *en-Nüket ve l’-uyûn*, 3/212.

¹⁰¹ Hûd 11/3.

¹⁰² İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 3/150.

¹⁰³ en-Nisâ 4/32.

¹⁰⁴ Mâverdi, *en-Nüket ve l’-uyûn*, 1/477; Kurtubî, *el-Câmiu li ahkâmî’l-Kur’ân*, 5/164.

¹⁰⁵ el-Enfâl 8/28.

¹⁰⁶ Mâverdi, *en-Nüket ve l’-uyûn*, 2/311.

¹⁰⁷ Nisâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân ve regâibü’l-furkân*, 6/169.

¹⁰⁸ el-Enfâl 8/60.

¹⁰⁹ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, 8/38.

¹¹⁰ İbn Kesîr, *Tefsiru’l-Kur’ân’i’l-azîm*, 7/136.

¹¹¹ en-Necm 53/39.

¹¹² Nisâbü’rî, *Garâ’ibü’l-Kur’ân ve regâibü’l-furkân*, 6/210.

¹¹³ Abduh-Reşid Rıza, *Tefsiru’l-menâr*, 8/206.

¹¹⁴ Abduh-Reşid Rıza, *Tefsiru’l-menâr*, 8/207.

¹¹⁵ Tâhir b. Âşûr, *Tefsiru’t-tahrîr ve t-tenvîr*, 25/85.

duruma şaşırın kimselere “Bu istek ve ihtiyacını haram yoldan giderseydi, günah olmayacak mıydı? Helâl ve meşrû yoldan gidermesinde de elbette sevap vardır” buyurarak haramdan uzak durarak ve helalle yetinerek de sevap kazandığını söylemiştir.¹¹⁶

Başlangıç olarak amellerin on katıyla mükâfatlandırılması ve bu oranın artarak yukarıya kadar devam etmesi bir taraftan iyiliğe teşvik ederken bir taraftan da kula işlediği günahları ve hataları telâfi imkânı tanımaktadır. Çünkü yapılan iyiliklere karşılık en az on kat sevap alacağını bilen bir insan o amele yönelecektir. Ayrıca günah işlemiş ve günahları altında ezilip kurtulamayacağını düşünen insana da günahın ne kadar fazla olursa olsun sonrasında yapılan iyilikler on katıyla mükâfatlandırılarak günahları geçeceği mesajı verilmektedir. “Hiç günaha sapanlardan başkası helâk edilir mi?”¹¹⁷ ayetinin tefsirinde, helak olan kimsenin asla zulme uğramadığı ve bu azabı kesin olarak hak ettiği vurgulanırken bu ayetten hareketle Allah bir iyiliğe on kat sevap vermesine rağmen helak olmayı hak eden kimse için bahane kalmadığı yorumuna gidilmiştir. Nitekim “Birleri onların geçene yazıklar olsun” rivayeti¹¹⁸ bir iyiliğin karşılığında on sevap verilip yapılan kötü bir amelin karşılığında bir günah yazılmasına rağmen bir kişinin cehennemi hak ediyor olması kişinin azabı hak ettiğine dair güçlü bir kanaate varmasına sebep olmaktadır.¹¹⁹ Ayrıca işlenen bir kötülüğün cezasını yapılan başka bir iyiliğin on kat sevabından biriyle telâfi edilerek iyiliğin dokuz katının elde edileceği yönündeki rivayet de buna işaret etmektedir.¹²⁰ Netice itibarıyla bir iyiliğe on kat ecir verilirken kötülüğe bir kat ceza verilmesiyle Allah kötülük yapana adaletini gerçekleştirmiş, iyilik edene de lütfunu ve ikramını göstermiştir.¹²¹

3.3. İyiliğin On Katıyla Mükâfatlandırılmasının Yorumlanmasındaki İhtilaf Sebeplerine Dair

İyiliklerin karşılıklarının on katıyla mükâfatlandırılacağından bahseden “Kim iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır”¹²² ayetinin yorumunda on sayısının niteliği, işlenecek amelin özelliği ve mükâfatın mahiyeti konularında ihtilaf edilmiştir. Ayrıca Kur’an’da güzel amellerin mükâfatlandırılmasına dair ayetlerde ecirlerin katlanacağı, en güzeliyle mükâfatlandırılacağı ve bu amellere büyük ecir verileceğine dair ifadeler, mükâfatın on katıyla verilmesi ayetiyle irtibatlı olarak açıklanmıştır.

On kat ifadesiyle ilgili en fazla karşılaşılan ihtilaflar hasenenin ve seyyienin hangi amelleri temsil ettiği ve on sayısının gerçek bir sayı mı yoksa kesretten kinaye mi olduğudur. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Taberî bu ayetin bağlamının dinlerini, dinin bütünselliğine dikkat etmeksizin yaşayan kimseler olduğundan yola çıkarak *hasene* ve *seyyie* kelimelerini itikâdi bağlamda değerlendirmiş böylece bunu *iman* ve *şirk* olarak yorumlamıştır.¹²³ Ancak ayetin sadece bu bağlamda ele alınıp umum ifade eden *hasene* ve *seyyie* kelimelerinin kapsamını daraltarak yorumlamak yerine hadislerde de anlatıldığı üzere genel olarak iyilik ve kötülük anlamına hamletmek daha uygun gelmektedir.¹²⁴ Çünkü hadislerde okunan her bir harf için, kılınan namazlar için on kat ecir verileceği söylendiğine göre sâlih amel kapsamındaki fiiller için *hasene* kelimesinin kullanılmasında bir sakınca görünmemektedir.

Ehl-i sünnet kelimcülerinden Ebû Mansûr el-Mâtürîdî’ye (öl. 333/944) göre bir iyiliğin mükâfatlandırılmasındaki *on kat* ifadesi azalacak veya artacak bir sayıyı belirlemek için değil mükâfatın büyüklüğünü ifade etmek içindir. Çünkü bir amel yedi yüz katla da mükâfatlandırılabilir. Dolayısıyla bu kullanım amelin karşılığını yüceltme için bir temsildir. “Genişliği gökle yerin genişliği gibi olup Allah’a ve peygamberlerine iman edenler için hazırlanmış bulunan cennete ve rabbinizin başışlamasına erişebilmek için yarışın”¹²⁵ ayetinde olduğu gibi cennetin büyüklüğünü ifade etmek için dünyadaki varlıklar arasında bundan daha geniş olmadığı için gökler ve yerleri zikredilmiştir.¹²⁶ Mâtürîdî’nin bu değerlendirmesi amellerin karşılığının katlanmasında *on kat* ifadesinin bir başlangıç

¹¹⁶ Müslim, “Zekât”, 15.

¹¹⁷ el-Ahkâf 46/35.

¹¹⁸ Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 5/151; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-beyân an tefsiri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsi’l-Arabî, 2002), 4/211; Hâzin Alâuddin Alî b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu’t-te’vil fi me’âni’t-tenzil* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1415), 1/430.

¹¹⁹ İbn Atiyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 5/108.

¹²⁰ Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 11/226.

¹²¹ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 6/42.

¹²² el-En’âm 6/160.

¹²³ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 12/274-281.

¹²⁴ Bk. Râzî, *Mefâtihu’l-gayb*, 14/189.

¹²⁵ el-Hadîd 57/21.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü Ehlî’s-sünne*, 4/334.

olduğunu ve bunun bir sınırlama değil başlangıç için önemli bir lütf olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim yedi başak temsiline bakıldığında bir başakta yüz tane buğday olduğu gibi diğer başaklarda yüz sayısından fazla buğday tanesi fazla olabilir ancak bu miktarın söylenilmesiyle yetinilmiştir. Bu temsilin devamında gelen “والله يُضَاعَفُ لِمَنْ يَشَاءُ” (Allah dilediğine katlayarak verir) ifadesi yedi yüz sayısının da bir sınırlama olmadığını ortaya koymakta ve bu rakamın da üzerinde bir mükâfatın mümkün olduğunu göstermektedir. Bazı müfessirler bu ifadenin yedi başak temsilini açıklayan ve teyid eden bir ifade olduğunu söylerken bazıları bunun da üzerinde ecir verileceğini haber verdiği görüşündedir. Ancak amellerin karşılığının verilmesine dair Kur’an ve hadislerde geçen bütün deliller beraber düşünüldüğünde bu ifadelerin sınırlayıcı bir niteliğe sahip olmadığı söylenebilir.¹²⁷

Yapılan iyiliklerin karşılıklarının bu şekilde katlanarak artması yönündeki yorumlar bazı müfessirler tarafından eleştirilmiş ve bu katlamanın bazı şartlara bağlı olduğu ileri sürülmüştür. Mu’tezilî müfessir Ebû Müslim el-İsfahânî (öl. 322/934) “*Ey iman edenler! Allah’a karşı takvalı olun ve resulüne iman edin ki size rahmetinden iki kat versin*”¹²⁸ ayetinde rahmetin iki kat verilmesinin sebebini ayette takva ve resule iman olmak üzere iki unsurun geçmiş olması olarak belirlemektedir. Yani *hasene* kelimesinin imanla alakalı hasletlerin her bir çeşidine verilen isim olduğunu düşünmektedir. Ona göre eğer *hasene* imanla alakalı bir duygudan kaynaklanıyorsa buna bir sevap, iki tanesinden kaynaklanıyorsa o zaman iki kat olur. Bu ayette takva ve peygambere iman geçtiği ve iki tane oldukları için takvaya bir sevap, peygambere iman için bir sevap olduğu için rahmetten iki kat verilmiştir. Ebû Müslim’e göre bir iyilik için on kat sevap alabilmek için el-Ahzâb, 33/35. ayette¹²⁹ bahsedilen on haslete sahip insanların sahip oldukları hasletlere sahip olmak gerekmektedir.¹³⁰ Bu durumda on iman çeşidini bir araya getiren iyilik ancak on iyilik sayılabilir. Aksi takdirde genel olarak her iyilik için on sevap verme söz konusu olamaz.¹³¹ Kanaatimizce bu görüş isabetli bir görüş değildir. Çünkü ayette *hasene* kelimesi umum olarak geçmiş ve hadislerde de namaz ve Kur’an’dan okunan bir harf gibi her iyi ve güzel amel için verileceği açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca Ebû Müslim’in bahsettiği ayet Ehl-i kitap’ın imanından bahseden bir ayettir ve ecrinin iki kat olması hem önceki peygamberlere hem de Hz. Muhammed’e (s.a.v.) inanması sebebiyledir. Nitekim Hz. Peygamber “Üç kişi vardır ki Allah bunlara iki kat mükâfat verir:

1. Ehl-i Kitap’tan bir kimse hem kendi peygamberine hem de bana inanırsa ona iki mükâfat vardır.
2. Bir köle hem Allah’ın hem de efendisine karşı görevlerini yerine getirirse ona iki mükâfat vardır.
3. Cârîyesini güzel yetiştirip sonra onu azat eden ve onunla evlenen kimseye de iki mükâfat vardır”¹³² hadisi mucibince iki kat ecir almıştır.

Amellerin mükâfatlandırılmasından bahseden hadislerin yorumlanmasında amellerin karşılıklarının katlanarak daha iyisinin verileceğine dair genel ilke çerçevesinde yorumlara gidilmiş ve hadisin yorumunun buna göre yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Örneğin Endülüslü muhaddis ve Mâlikî fakihî Ahmed b. Ömer Kurtubî (öl. 656/1258) “Kim gösteriş istemeksizin bir mescit yaparsa Allah da onun için cennette bir ev yapar” hadisinin lafızların zahirine göre yorumlanmasının yanlış olduğunu söylemektedir. Çünkü amelin daha güzeliyle mükâfatlandırılacağına dair genel ilkeye göre hadisi yorumlarken “bir ev yapar” şeklinde değil “daha büyük, daha yüksek ve daha değerli ev yapar” şeklinde yorumlanması gerekmektedir.¹³³

İyi amellerin on katıyla mükâfatlandırılması konusunda önemli bir ihtilaf sebebi mezhep mensubiyetidir. Özellikle amellerin karşılıklarının verilmesi konusunda ait olunan kelimelerin ekolünün ilkeleri ve ön kabulleri bu konunun yorumlanmasında belirleyici olmaktadır. Yapılan iyi bir amelin karşılığında alınan mükâfatın tamamını Allah’ın lütfü olarak gören bir yorum biçimiyle sevapla lütfü birbirinden ayıran yorum biçiminin ayete yaklaşımları farklı olacaktır. Mu’tezilî kelamcılar iyi amelin karşılığında on katının

¹²⁷ İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-vecîz*, 1/355-356; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 3/305.

¹²⁸ el-Hadîd 57/28.

¹²⁹ “Müslüman erkekler, müslüman kadınlar; mümin erkekler, mümin kadınlar; ibadet ve itaat eden erkekler, ibadet ve itaat eden kadınlar; özü sözü doğru erkekler, özü sözü doğru kadınlar; sabreden erkekler, sabreden kadınlar; gönünü ibadete vermiş erkekler, gönünü ibadete vermiş kadınlar; (Allah için) yardım yapan erkekler, yardım yapan kadınlar; oruç tutan erkekler, oruç tutan kadınlar; iffetlerini koruyan erkekler, iffetlerini koruyan kadınlar; Allah’ı çokça anan erkekler, çokça anan kadınlar; işte bunlar için Allah büyük bir ödül hazırlamıştır.” (el-Ahzab 33/35).

¹³⁰ Mâverdi, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 2/194; Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmîl-Kur’ân*, 17/267.

¹³¹ Mâverdi, *en-Nüket ve’l-uyûn*, 2/194.

¹³² Buhârî, “Nikâh”, 13 (No. 5083).

¹³³ Ebû’l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî el-Kurtubî, *el-Müfhim limâ eşkele min şerhi Telhîsi Sahîh-i Müslim*, thk. Muhyiddin Dîb Müstû-Ahmed Muhammed es-Seyyid-Yûsuf Ali Büdeyvi-Mahmûd İbrâhîm Bezzâl (Dimeşk: Dâru’l-Kelimi’t-Tayyib-Dâru İbn Kesîr, 1996), 2/130-131.

verilmesini değerlendirirken, mükâfatta katlanan kısmın ilâhî bir lütf; amelin tam karşılığının da ondan ayrı olarak sevap olduğunu söylemişlerdir. Yani onlara göre sevap, amele karşılık hak edilen faydalanma; lütf ise hak edilmeyen ve Allah tarafından verilen bir faydalanmadır. Bundan dolayı sevabın hem çok hem de değer olarak lütuftan fazla olması gerekir.¹³⁴ On kat ecri, sevap ve lütf ayrımına tabi tutunca ortaya sevabın bir, lütfün ise dokuz olup lütfün sevaptan fazla olması şeklinde bir problem çıkmaktadır. Ebû Ali Cübbâî'ye (öl. 303/916) göre on kat mükâfatın hepsi Allah'ın lütfudur ancak sevap bunun dışında başka bir şey olmalıdır. Böyle olması durumunda kulları bir şeyle yükümlü tutmanın bir anlamı olmayacak, bu abes bir şey olacaktır.¹³⁵

Bazı Mu'tezili kelamcılar ise bir kat olan sevabın nitelik olarak dokuz lütuftan üstün olması şartıyla lütfün sevaptan fazla olmasının mümkün olduğunu söylemişlerdir.¹³⁶ Ancak Abduh bu tartışmayı gereksiz bulmakta ve şayet lütf Allah'ın vadi ve hikmetiyle sevaptan fazlaysa ve fer' olan lütf asıl olan sevaba tabi olup varlığı onun varlığına bağlıysa fer'in asıldan fazla olmasına engel olmadığını düşünmektedir. Çünkü lütf olan dokuz kat ecir, sevap olan bir kat ecirsiz var olabileceği varsayıldığında sevaba ihtiyaç kalmayacak ve sevap gereksiz olacaktır. Ancak bu mümkün değildir.¹³⁷

Ehl-i Sünnet âlimlerine göre Allah'ın amellere verdiği karşılık tamamen lütuftan oluşmaktadır. Dolayısıyla iyi bir amele karşılık vermesi onun için zorunlu değildir. Çünkü hâlık-mahlûk ilişkisi olan iki varlık arasında böyle bir zorunluluktan bahsetmek mümkün olamaz. Dilediği tasarrufu yapmaya gücü yeten bir varlık için böyle bir tartışmayı gündeme getirmek uygun olmayacaktır.¹³⁸

Amellerin karşılığının on kat verilmesinden bahseden ayetin yorumunda ihtilaf edilmesinde mezhep mensubiyetinin etkili olduğu bir konuda gerek *on kat* ifadesinin gerekse de on kat karşılık olarak yorumlanan ziyâde, ahsen ve mezîd gibi ifadelerin cennette Allah'ı görme olarak yorumlanıp yorumlanamayacağıdır. İlk dönemlerden beri kelâmî bir tartışma olan rü'yetullah konusu ahirette amellerinin karşılığının verilmesi bağlamında da tartışma konusu olmuştur.

Öncelikle belirtilmelidir ki cennette verilmesi açıkça vad edilen mükâfatlara ek olarak açıklanmayan birtakım karşılıkların da verilebileceği bu gibi ayetlere ait tefsir rivayetlerinde de görülmektedir. Nitekim “*Güzel işler yapanlara daha güzeli (hüsnâ), bir de fazlası (ziyâde) vardır*”¹³⁹ ayetinde geçen ziyâde kelimesinin yorumu olarak birbirinden farklı görüşler gelmiştir. “Hüsnâ” kelimesinin cennet ziyâde kelimesinin rü'yetullah olduğu Hz. Ebûbekir, Huzeife b. el-Yemân ve Ebû Musa el-Eş'arî tarafından benimsenmiştir. Hüsnâ kelimesinin iyiliklerin tam olarak birebir karşılığı, ziyâde kelimesinin de on katlanması görüşünü de İbn Abbas benimsemiştir. Tâbiin müfessirlerinden Mücâhid b. Cebr hüsnâ kelimesinin iyiliklerin tam olarak birebir karşılığı, ziyâde kelimesinin ise bağışlamaya dair Allah'ın rızası olduğu görüşünü benimsemiştir. Bunun yanında hüsnâ, ahirette verilen nimet; ziyâde ise dünyada verilen nimet olduğu görüşünü benimseyenler olduğu gibi hüsnânın, kulların temenni ettikleri nimetler; ziyade ise iştah duydukları nimetler olduğunu söyleyenler de olmuştur. Ayrıca ziyâde kelimesiyle nimetlerin ebediliğinin kastedildiği söylenmiştir.¹⁴⁰ Bunun yanında Hz. Ali ziyadenin tek bir inciden yapılmış bir oda olduğunu; Hasan el-Basrî, on mislinden başlayıp yedi yüz katına kadar çıkan mükâfat; Yezîd b. Semura, cennetliklere bir bulutun uğrayarak “istediklerinizi size yağdıracağım” demesi ve onun, istedikleri her şeyi onlara yağdırması olduğunu söylemişlerdir.¹⁴¹ Görüldüğü üzere ziyâde kelimesinin ne olduğu konusunda nüzul döneminden başlayarak birbirinden farklı yorumlara rastlanmaktadır ve bunlar kabul edilebilir nitelikteki görüşlerdir. Ancak Zemahşerî bu görüşlerden bir kısmını zikrettikten sonra “Müşebbihe ve Cebriye, ziyâde kelimesini ‘Allah'ı görme’ zannederler”¹⁴² ifadesiyle bu görüşü kabul etmemekte ve Ehl-i Sünnet'i kastederek söylediği Müşebbihe kelimesiyle rü'yetullahı kabul etmeyi Allah için bir teşbih olarak değerlendirmektedir.

¹³⁴ Ebû'l-Kâsım Abdullâh b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî el-Kâ'bî, *Kitâbu'l-makâlât ve meahû uyûnu'l-mesâil ve'l-cevâbât* (İstanbul-Amman: Kuramer-Darü'l-Feth, 2018), 332; Sibel Kaya, “Mu'tezile Kelâmında “Vücûb Alellah” İlkesi ile İlişkilendirilen Fiiller”, *Journal of Islamic Research*, 31/2 (2020), 328.

¹³⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/189-190.

¹³⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 14/189.

¹³⁷ Abduh-Reşid Rıza, *Tefsiru'l-menâr*, 8/208.

¹³⁸ Esat Sabırlı, *Te'vilâtü'l-Kur'ân'da İman Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2021), 238-239.

¹³⁹ Yunus 10/26.

¹⁴⁰ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, 2/432-433.

¹⁴¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/241.

¹⁴² Ebû'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzil ve uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vil*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 2/342.

Aslına bakılırsa Mu'tezile tevhid ilkesi gereğince rü'yetullahı inkâr ettiği gibi adalet ilkesi gereğince de inkâr etmiştir. Mu'tezile'ye göre Allah doğrudan kendisinin görüleceğine dair bir ifade ile mükâfat söylememiştir. Bunun için de Allah'ın vadettiğinin dışında bir karşılık ahirette verilmeyecektir. Ancak birisine, yapacağı bir iş için karşılık, "Sana şu ücreti vereceğim" diyen kimsenin bu sözüyle "Sana buna ilave olarak yaptığına karşılık daha nice şeyler vereceğim" demek birbirine zıt ve çelişik ifadeler değildir.¹⁴³ Buna karşın Mu'tezile, kulların elde ettikleri mükâfatı bizzat yaptıkları amellerin karşılığında aldığını düşünmüşler ve fiillerin bizzat onların kudretiyle meydana geldiğini vurgulamıştır.¹⁴⁴

Bunun temelinde Mu'tezile'nin adalet ilkesini gözetmesi durumu vardır. Çünkü Allah'ın görülmesi hem cennet nimetleri üzerinde bir mükâfattır hem de Allah'ın görülmesi gibi bir mükâfatı karşılayacak amel bulunmamaktadır. Mükâfatın hak edilen mükâfatın cinsinden olması gerekir vurgusu bunu ihsas ettirmektedir. Allah'ın vereceği mükâfat tamamen lütuf olarak görüldüğü zaman amellerin katlanmasını da ziyâde nimetlere yorumlamak mümkün olmaktadır. Ayette geçen ziyâde kelimesinden maksadın, cennette bulunacak olan ikramdan başka bir şey olması gerekirken Mu'tezile'ye göre ziyâde olan şey, cennet nimetleri cinsinden olması gerekir.¹⁴⁵ Dolayısıyla mükâfatın on kattan yedi yüz kata kadar olması ve Kur'an'da geçen bazı ilave cennet nimetleri ve cennette olması muhtemel nimetleri bu ayetin tefsiri olarak zikretmekte herhangi bir sakınca görmezken Allah'ın görülmesi gibi bir mükâfatı muhtemel görmemektedir.

Netice itibariyle amellerin on katıyla mükâfatlandırılması konusunu müfessirler çok farklı açılardan ele alıp yorumlamışlardır. Bazen birbirinden farklı olsa da birbirlerini nakzetmeyen görüşler ortaya konulduğu gibi uzlaştırılması mümkün olmayan ve birbiriyle çelişen görüşlerin de benimsendiği olmuştur.

Sonuç

Netice itibariyle ayetlerde mükâfatın artırılması, ilave mükâfat verileceği ve ecirlerin katlanacağı konusu geçtiği zaman tefsirlerde on kat ecir verileceğini ifade eden el-En'âm 6/160 ayeti Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri bağlamında gündeme gelmiştir ve müfessirler bu yorumları mümkün görmüşlerdir. Ancak bu gibi ayetlerde geçen ilave ecirler için Allah'ın görülmesi (rü'yetullah) konusu tartışma olmuş ve Mu'tezile benimsemiş olduğu tevhit ilkesi gereği kabul etmediği rü'yetullahı bu bağlamda bir de adalet ilkesi gereği kabul etmemiştir. Bu yorum ihtilafında mezhep mensubiyeti etkili olmuştur.

Diğer bir ihtilaf konusu olan on kat ecir sevap mı lütuf mu olduğu konusunda Eş'arî gelenek Allah için kullarına mükâfat verme zorunlu olmadığı düşüncesinden hareketle on kat ecir tamamen lütuf olarak görmüştür. Ancak Mu'tezile kendi aralarında bazı ihtilaf olmasına rağmen sevabı kulun hak ettiği karşılık, lütufu da kulun hak etmediği ancak Allah'ın verdiği karşılık olarak görmüşlerdir. Sevabın karşılığını vermeyi Allah'a bir zorunluluk olarak gördükleri için sevabı lütuftan daha değerli olması şartıyla ya on katın haricinde başka bir karşılık olarak görmüşler ya da sevap olan bir kat ecir mahiyet olarak dokuz kat lütuftan daha üstün ve değerli olduğu yorumuna gitmişlerdir.

Kur'an'ın birçok ayetinde güzel ve iyi amellere verilecek karşılığın katlanacağı, hak edilen mükâfata ilave ecirler verileceği ve sâlih kulların en iyi şekilde ödüllendirileceği vurgulanmaktadır. Buna karşılık yapılan bir kötülüğe misliyle karşılık verileceği, bir günaha vesile olunması veya öncülük edilmesi durumunda yine o günahın misliyle cezalandırılacağı ortaya konulmaktadır. Bunların ortaya konulmasından sonra zulmün olmayacağını vurgulanması iyiliklerin karşılığının verilmesinde Allah'ın lütfunun geçerli olduğu, kötülüklerin karşılığının verilmesinde ise adaletin geçerli olduğu yorumunu güçlü kılmaktadır. Ayrıca oranlar farklı olmasına rağmen zulüm olmayacağı ifade edilerek yapılan iyiliğin manevi seviyesini Allah'ın belirleyeceği ve bu konuda kullar için endişeye mahal olmadığı gerçeği ortaya konulmuş olmaktadır.

Amellerin karşılığı verilmesine dair iki kat, yedi kat, yüz kat ve sınırsız katlar olduğuna dair ayetler olmasına rağmen hadislerden yola çıkarak güzel amelin karşılığının en az on katıyla verileceği ve bunun alt sınır olduğu yorumu benimsenmiştir. Çünkü hadislerde herhangi bir amele özel olmaksızın ve sınırlamaya tabi tutulmaksızın hasene kapsamındaki bütün ameller için on kat ecir verileceği açıkça bildirilmiştir. Eğer ayette geçen mükâfat dünyevi olarak yorumlanırsa on kat ecir verme şeklinde yorumlanmamış ancak ahiret için mükâfat söz konusuysa on kat ecir verileceği yorumu tercih edilmiştir.

Amellerin on katıyla mükâfatlandırılmasında on sayısının tercih edilmesinin hikmetine dair görüşler ortaya konulurken on sayısının tek basamaklı sayılardan sonra gelen ilk tam sayı olması, bir şeyin onda birinin bütününe karşısında bir yekûn teşkil etmesi,

¹⁴³ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 17/240.

¹⁴⁴ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 29/398.

¹⁴⁵ Süleyman Narol, *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri: Eş'ariyye ve Mu'tezile Örneği* (Ankara: Fecr Yayınları, 2016), s. 68-92.

zekât ibadetinde öşür olarak onda birlik kısmın verilmesi ve senelik farz olan oruç ibadetinin on katıyla tüm seneye denk düşmesi gibi gerekçeler ortaya konulmuştur. Bunun yanında Kur'an'da çeşitli vesilelerle ve farklı bağlamda geçen on sayısıyla on kat mükâfat arasında bağlantı kuran müfessirler olmuştur.

Amellerin on katıyla mükâfatlandırılacağına dair geçen hadis rivayetleri daha çok İsrailoğulları'ndaki ağır uygulamalar ve ceza olarak konulmuş olup uygulanması zor hükümler bağlamında geçmektedir. Beş vakit namazın farz kılınmasına dair Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hz. Musa ile olan diyalogunda, beş vakit namazın elli vakit namaza eşdeğer kılınması ümmete zor gelecek olan hükmü onda bir oranına düşürürken ecri elli vakit namaz oranında sabit kılmıştır. Hz. Musa'nın iyi amellere on kat ecir verilecek olan ümmeti kendi ümmeti kılmasına dair Allah'tan talepte bulunduğu rivayet de on kat ecir vermenin Allah tarafından son peygamberin ümmetine sağladığı bir kolaylık ve bir ayrıcalık olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bir iyiliğin karşılında on kat ecir verilmesi kulların azabı hak etme noktasında bahanelerini ortadan kaldıran bir özelliğe sahiptir. Bir iyiliğin on katıyla mükâfatlandırılıp kötü fiile misliyle ceza verilmesine rağmen azap hak ediliyorsa aslında baştan beri muhataba gerekli toleransın gösterildiği ve onun için geçerli bir bahanenin kalmadığını ima etmektedir. Bir iyiliğe on kat ecir verilmesi suretiyle ne kadar günah işlerse işlesin bu, kulun ümit kesmeksizin kötülüğün ardından iyiliğe motive olmasını sağlamaktadır. Böylece günahın telâfisinin mümkün olduğu mesajı kula iletilmiş olmakta, kulun günah içinde kaybolup gitmesine engel olunmakta ve yaptığı kötü fiillerin iyi amelleri yok etmesine engel olunmaktadır.

Kaynakça

- Bilgiz, Musa. "Kur'an'da Amellerin Değer Yönünden Değeri". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2003), 129-158.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. 8 Cilt. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 2. Basım, 1422/2001.
- Bursevî, İsmail Hakkı, *Rûhu'l-beyân fi tefsîri'l-Şur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî. *el-Bahru'l-muhît*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420.
- Ebüsşuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî. *İrşâdü'l-'akli's-selim ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Ergün, Mehmet. "Kur'an'a Göre Amellerin Dünyadaki Karşılıklar". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/1 (Mart 2021), 145-173. <http://doi.org/1051702/esoguifd.850281>
- Gezer, Süleyman. "Kur'an'da Geçen Sayısal İfadeler Hakkında Bazı Değerlendirmeler". *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8/2 (Aralık 2015), 477-492. doi: <http://dx.doi.org/10.17218/husbed.60068>
- Hâzin, Alâuddin Alî b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdâdî, *Lübâbu't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1415.
- İbn Âşûr Muhammed et-Tâhir. *Tefsîru't-tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru Sehnûn li'n-Neşr ve't-Tevzî', ts.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Abdirrahmân b. Gâlib el-Muhâribî el-Gırnâti el-Endelüsî. *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-azîz*. thk. Abdüsselam Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîru'l-Kur'ân'ül-'azîm*. thk. Sâmi b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1999.
- Kâ'bî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Belhî. *Kitâbu'l-makâlât ve meahû uyûnu'l-mesâil ve'l-cevâbât*. İstanbul-Amman: Kuramer-Darü'l-Feth, 2018.
- Kaya, Sibel. "Mu'tezile Kelâmında 'Vücüb Alellah' İlkesi ile İlişkilendirilen Fiiller". *Journal of Islamic Research* 31/2 (2020), 325-45.
- Kaysıcı, Cafer. *Kur'an'a Göre Mükâfat ve Ceza*. Konya: Hüner Yayınevi, 2006.
- Kur'an Yolu*. Erişim 5 Aralık 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Ensârî. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- Kurtubî, Ebû'l-Abbâs Ziyâüddîn Ahmed b. Ömer b. İbrâhîm el-Ensârî. *el-Müfhim limâ eşkele min şerhi Telhîsi Sahîh-i Müslim*. thk. Muhyiddin Dîb Müstû-Ahmed Muhammed es-Seyyid-Yûsuf Ali Büdeyvî-Mahmûd İbrâhîm Bezzâl. Dımeşk: Dâru'l-Kelimi't-Tayyib-Dâru İbn Kesîr, 1996.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-uyûn*. 4 Cilt. thk. İbn Abdülmaksûd b. Abdurrahmân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- Muhammed Abduh-Reşid Rıza, Muhammed b. Ali. *Tefsîru'l-menâr*. 12 Cilt. Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyye'l-Âmme lil-Kitâb, 1990.
- Mukâtil b. Süleyman. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullah Mahmûd Şehâte. 5 cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. *el-Câmi'u's-şâhih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: y.y., 1374-75/1955-56.
- Namlı, Abdullah. "Nasslar Işığında Ahiret Mükafatları". *Jasss Studies-The Journal of Academic Social Science Studies* 81 (2020), 323-342. doi: <http://dx.doi.org/10.29228/JASSS.43957>
- Narol, Süleyman. *Mezhebî Aidiyetin Tefsirdeki İzdüşümleri: Eş'ariyye ve Mu'tezile Örneği*. Ankara: Fecr Yayınları, 2016.
- Necmüddîn-i Dâye, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Şâhâver el-Esedî er-Râzî. *et-Te'vîlâtü'n-necmiyye fi't-efsîri'l-işâri's-sûfi*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1971.
- Nîsâbü'rî, Nizâmüddîn Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-A'rec. *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve regâibü'l-furkân*. 6 Cilt. thk. Zekeriye 'Umeyrât. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1416.
- Râzî, Fahrüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer. *Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420.
- Sabırlı, Esat. *Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da İmam Mâtürîdî'nin Mu'tezile Eleştirisi*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2021.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed. *el-Keşf ve'l-beyân an tefsîri'l-Şur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr*. 6 Cilt. Dımeşk: Dâru İbn Kesîr, 1414.

- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Beşşâr Ma'rûf. Beyrut: Daru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ b. Ebî Sa'lebe et-Teymî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. 2 Cilt. thk. Hind Şelebî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl el-Bağdâdî. *Meâni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1988.
- Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım b. Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vucûhi't-te'vîl*. thk. Abdürrezzâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.